

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ БАНКАМИ

В умовах нестабільної ситуації на фінансовому ринку, жорсткої конкуренції на ринку банківських послуг й посилення невизначеності факторів зовнішнього й внутрішнього впливу на діяльність банків в умовах кризи стає доцільним створення системи управління проблемними банками. У статті описано процес інституційної побудови управління проблемними банками.

In the conditions of unstable situation at the financial market, hard competition at the market of bank services strengthening of vagueness of factors of external and internal influence on activity of banks in the conditions of crisis it becomes expedient creation of control system by problem banks. In the article the described process of institutional construction of management problem banks.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світова фінансова криза виявила, що в Україні практика управління проблемними банками є досить обмеженою і не відповідає світовим стандартам. Зміна ринкової кон'юнктури ставить під загрозу не лише прибутковість діяльності банків, але й взагалі їх функціонування. Основними причинами припинення діяльності банків є неспроможність нейтралізації ризиків у банківській системі, а також відповідати за своїми зобов'язаннями, що обумовлено недостатністю ресурсної бази у фінансово-кредитних установах.

На регуляторному рівні в Україні проводиться робота щодо створення відповідної законодавчої бази, яка б регламентувала інституційні засади функціонування санаційної системи. Так, перші кроки у даному напрямку зроблені. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24.07.2009 №1617 [1] було регламентовано застосування терміну «санаційний банк». Відтак ст. 86 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначено загальні умови функціонування санаційного банку. Тому, виникає актуальна потреба у дослідженні інституційних засад створення ефективної системи управління проблемними банками [2, с.28-34].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанню визначення інституційних засад санаційної системи присвячено наукові публікації багатьох авторів, зокрема: С. Волосовича [3, с. 28-34], О. Іщенка [4, с.47-52], А. Мельнікова [5, с.43-54], В. Міщенко [6, с. 43-54], В. Огієнка [7, с. 241-247], О. Соклової [8, с.53-57], Н. Шелудько [9, с. 20-26], М. Хатано [10] та інших дослідників, що, в свою чергу, свідчить про актуальність зазначеної тематики.

Виділення невирішеної раніше частин загальної проблеми. Фінансова криза призвела до ситуації виникнення значного рівня проблемності у банківській системі, вирішення якою в основному зводиться до введення у банках тимчасової адміністрації або ініціювання процедури їх ліквідації. Тому розробка дієвого механізму управління поробленими банками залишається не вирішеним завданням для регуляторів.

Постановка завдання. Мета статті – визначити основні аспекти управління проблемними банками та встановити інституційні засади функціонування санаційної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нестабільним банк вважається, якщо ліквідність або платоспроможність не відповідають нормативним значенням або погіршуються, якщо не відбудеться значного збільшення його фінансових ресурсів,

зменшення ризику стратегічного напрямку діяльності, поліпшення управління ризиками та/або якості управління [11].

Проблемним можна вважати банк, у якого спостерігається: зменшення абсолютної величини власних коштів до рівня, нижчого від розміру фактично сплаченого статутного капіталу; наявність на аналізовану дату неоплачених платіжних та інших розрахункових документів клієнтів банку через відсутність коштів на кореспондентському рахунку понад три дні поспіль; недоліки в бухгалтерському обліку та звітності; несприятливі зміни в стані чи складі учасників і керівників банку.

Таким чином, зростання обсягів безнадійних активів, збиткова діяльність і втрата власного капіталу характеризують банк як проблемний. З цього приводу доцільним є розгляд питання державного регулювання організації роботи з проблемними банками.

На думку авторів, система роботи з проблемними банками повинна включати: контроль капіталізації, роботу з «поганими» активами, банківський нагляд, державну систему управління проблемними банками.

Контроль капіталізації передбачає забезпечення відповідності регулятивним вимогам Базельського комітету з банківського нагляду щодо капіталу банків. Поробленим питанням для вітчизняної банківської системи є прозорість і реалістичність оцінки капіталу.

Слід зазначити, що в останні роки банки всього світу стали все частіше відчувати необхідність у нарощуванні власного капіталу для підвищення своєї надійності та ефективної діяльності. Ефективність діяльності банківської системи України значною мірою залежить від рівня капіталізації, яка на сьогодні визначається як занижка. Зростання капіталізації українських банків є найважливішою умовою його розвитку, підвищення надійності та фінансової стійкості.

Поява нових стандартів Базеля III - це реакція на глобальну фінансову кризу, однією з причин якої були недоліки пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників [12]. В умовах фінансової глобалізації стандарти організації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам.

Розглянемо більш детально основні зміни вимог до капіталу Базеля III, які можна розглядати з позиції підвищення вимог до капіталу, формування буферів (резервів) для підтримки достатності капіталу, відрахування з капіталу.

Підвищення вимог до капіталу. Основним нововведенням є істотне підвищення вимог до форми капіталу I рівня, до якого рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Показник капіталу першого рівня повинен зростати з 4% до 6%, що означає встановлення частки на інші інструменти капіталу першого рівня (відкладені податкові активи, інвестиції в інші фінансові компанії) у розмірі 1,5% від загального розміру капіталу першого рівня. Структура капіталу представлена: основний капітал – 6%; додатковий – 2%; капітал III рівня скасовано, а для страхування від ринкового ризику банки матимуть капітал, якість складу якого буде подібною до якості капіталу, що використовується для виконання вимог щодо протидії кредитному і операційному ризикам. Обмеження банків від надмірних ризиків можливе шляхом встановлення нового розміру коефіцієнту лівериджу – відношення обсягу позичкових коштів до власних на рівні 3,5%. Зазначений показник є нововведенням.

Буфери для підтримки достатності капіталу. З метою покриття збитків, пов'язаних з негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі передбачено формування додаткових резервів (буферу) у розмірі 2,5% статутного капіталу банків після дивідендних відрахувань.

Таким чином, під час економічного зростання нові вимоги стимулюватимуть банки до створення буферного капіталу. У періоди падіння економічної активності до банків не застосовуватимуться заходи впливу, доки мінімальна вимога дотримується. Тому банки орієнтуватимуться на рівень у 7% з метою вільного розпорядження тими коштами, які вони заробили.

При суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій передбачено формування проциклічного резерву від 0% до 0,25% від статутного капіталу. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть проциклічний резерв як інструмент макропруденційного регулювання.

Відрахування з капіталу. Згідно з Базелем III всі відрахування з капіталу повинні здійснюватися з обсягу капіталу I першого рівня.

Слід зазначити, що доповненням у Базелі III є утримання капіталу під ризик ліквідності поряд з ринковим, кредитним і операційним ризиками. Тому встановлені обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності, а саме: коефіцієнт ліквідного покриття – банки повинні мати ліквідні активи, які б на 100% покривали короткострокові зобов'язання банків терміном менше ніж місяць; коефіцієнт чистого стабільного фінансування – характеризує наявність довгострокових джерел фінансування і розраховується на один рік; коефіцієнт лівериджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів зважених з урахуванням ризику на рівні 3%.

У першу чергу, починаючи з 2013 року планується провести реформу вимог щодо структури активів і капіталу банків. Водночас буде посилено вимоги щодо частки акціонерного капіталу в структурі регулятивного капіталу, які мають бути виконані до 2019 року. Запровадження буферів збереження капіталу та проциклічного резерву розпочнеться з 2016 року.

Таким чином, на погляд авторів, розглянуті коефіцієнти для визначення мінімальних вимог до капіталу доцільно впроваджувати у діяльність наглядових органів на перших етапах у вигляді індикативних із подальшим переведенням на рівень нормативних.

Робота з «поганими» активами. У «Керівництві для органів банківського нагляду по роботі зі слабкими банками» (Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks) Базельського комітету з банківського нагляду визначено декілька причин для відокремлення «поганих» активів, а саме: покращення показників балансу, що забезпечує привабливість банку; зосередження менеджменту банку на вирішенні поточних проблем та його стратегічного розвитку, не витрачаючи значної кількості часу на проблему активів; залучення фахівців з метою оздоровлення неякісних активів [11]. Слід виділити можливі варіанти щодо прийняття рішень управління «поганими» активами: продаж простроченої заборгованості з балансу, аутсоринг збору простроченої заборгованості, самостійний збір простроченої заборгованості.

В цілому можна сказати що прийняття рішення відносно управління «поганими» активами залежить від системи державного регулювання банківською системою та стратегічних цілей розвитку кожного окремого банку.

Банківський нагляд. Для налагодження ефективної роботи з проблемними банками керівництво наглядових банківських органів повинні чітко визначати цілі і процедури, підставою для визначення яких є Базельські основні принципи ефективного банківського нагляду [13]. Тому Національний банк України повинен використовувати існуючі та розробляти нові інструменти для дослідження банків.

Слід зазначити, що у звіті Групи по роботі зі слабкими банками Базельського комітету з банківського нагляду визначено основні оздоровчі заходи, які доцільно використовувати органам банківського нагляду [11]: вимоги до банку щодо посилення керованості щодо використання системи внутрішнього контролю та системи управління ризиками; підтримка високого рівня достатності капіталу і ліквідності; обмеження на ділову активність банку; зменшення операцій з активами та реалізації активів; обмеження експансії відділень і філій чи їх закриття у країні та за кордоном; створення резервів за активами сумнівної якості; заборона виплати основної суми чи відсотків за субординованим боргом; заборона операцій, які здійснюються банком усупереч банківському законодавству; попереднє узгодження органами банківського нагляду значних витрат капіталу, матеріальних зобов'язань або умовного зобов'язання; призначення зовнішнього адміністратора.

Відповідно до вказаних напрямків підвищення наглядових функцій на державному

рівні доцільно створити систему управління проблемною заборгованістю, яка б включала у себе такі напрямки: моніторинг стану платіжної дисципліни і фінансового стану позичальників; удосконалення механізму реструктуризації боргу; удосконалення механізму роботи з майном і заставою, що є забезпеченням позикової заборгованості; рекапіталізація банків; сек'юритизація активів; стимулювання кредитування; удосконалення корпоративного управління в банках; підвищення відповідальності позичальників.

Державна система управління проблемними банками. У світовій практиці розроблено кілька механізмів роботи з проблемними банками, а саме: ліквідація, злиття та поглинання, операції з придбання активів та зобов'язань, «брідж-банк» (перехідний банк). При цьому «брідж-банком» називають банк, який тимчасово утримує застраховані депозити і працюючі активи, переведені до нього з нежиттєздатного банку, що підлягає ліквідації, до моменту їх продажу інвесторам. Тобто він створюється з метою забезпечення безперервності здійснення банківських операцій шляхом продажу (передачі) йому певних активів та зобов'язань нежиттєздатного банку на певний період [10].

Якщо проаналізувати зазначені механізми, то в Україні дискусійним питанням є необхідність і доцільність створення «брідж-банку».

Слід відмітити, що в Україні рішенням Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) від 21.04.2010 була затверджена «Концепція реформування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та впровадження нового механізму роботи з проблемними банками» [14, с.221-226]. Відповідно до зазначеної концепції встановлено розподіл функцій та повноважень між НБУ та ФГВФО та методи виведення проблемних банків з банківської системи.

Розподіл функцій та повноважень між НБУ та ФГВФО міститься у: запровадженні понять «проблемного банку» та «безнадійного / неплатоспроможного банку» із застосуванням кількісних та якісних критеріїв; НБУ продовжуватиме здійснювати нагляд та застосовуватиме заходи впливу до проблемних банків, в той час як безнадійні/неплатоспроможні банки будуть передані до ФГВФО; передача повноважень по виведенню з ринку безнадійних/неплатоспроможних банків до ФГВФО; ФГВФО матиме всі повноваження, які наразі мають тимчасові адміністратори (але не всі функції) та ліквідатори; Фонд не впроваджуватиме фінансового оздоровлення та не надаватиме кредитів проблемним/неплатоспроможним банкам; НБУ продовжуватиме виконувати функції з банківського регулювання та пруденційного нагляду.

Виведення з ринку банку здійснюватиметься шляхом використання таких методів: ліквідація банку з прямим відшкодуванням з боку ФГВФО вкладів вкладникам – фізичним особам; ліквідація банку з передачею/продажем його активів і гарантованих депозитів платоспроможному і життєздатному банку; передача/продаж активів і гарантованих депозитів банку платоспроможному банку з подальшим відкликанням банківської ліцензії та ліквідацією безнадійного/неплатоспроможного банку; утворення перехідного банку (bridge bank) з подальшим його продажем інвестору; продаж цілого неплатоспроможного банку інвестору, який відповідає визначеним критеріям, з подальшим приєднанням або злиттям неплатоспроможного банку з іншим життєздатним банком.

З урахуванням світового досвіду та оцінки точок зору вітчизняних науковців стосовно створення санаційної системи, на погляд авторів, доцільно розглядати гібридну схему, яка поєднає елементи санаційної підсистеми і страхування. Класифікацію ознак зазначеної схеми можна здійснити за такими критеріями: за характером вимог до участі банківських установ: обов'язкова і добровільна; за правом регулювання: імперативна та диспозитивна; за рівнем охоплення об'єкта страхування: повна, обмежена та дискреційна; за формою власності на функціональні органи: державна, приватна, змішана; за визначенням ставки платежу: фіксована, диференційована по банках та їх операціях; диференційована у часі; за ступенем участі держави: додаткові гарантії або без них; за процедурами виходу банківської установи із банківської системи [15, с.36-42].

Проведений аналіз основних характеристик різних компонентів формування санаційної системи дозволяє дійти висновку, що для української банківської системи найбільш доцільним є формування санаційної системи за компонентами, характеристика яких наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Основні характеристики санаційної підсистеми

№ п/п	Критерій формування	Компонент	Зміст
1.	За характером вимог до участі банківських установ	Обов'язкова	Усі банки приймають участь в обов'язковому порядку, що встановлено законом.
2.	За правом регулювання	Імперативна	Законодавством визначаються правила і процедури системи, суб'єкти і об'єкти страхування, рівень платежів або механізм його визначення, механізм банкрутства.
3.	За рівнем охоплення об'єкту страхування	Повна	Гарантований захист усіх депозитів.
4.	За формою власності на функціональні органи за формою власності на функціональні органи	Змішана	Установчий капітал формується за рахунок внесків держави і банків.
5.	За визначенням ставки платежу	Диференційована по банкам та їх операціям	Встановлюється шкала платежів, величина якої визначається для кожного банку індивідуально у залежності від виконання ним економічних нормативів або інших показників та ризикованості діяльності. Доцільно використовувати у якості бази для диференціації рівень інтегрального показника ризику.
6.	За ступенем участі держави	Без додаткових гарантій (за винятком дії системної банківської кризи)	Фінансові ресурси, фонди системи обмежені надходженнями від власної діяльності.
7.	За процедурою виходу банківської установи із банківської системи	Ліквідація банків, злиття з банком-покупцем і створення «мостових» банків.	Система приймає на себе усі активи і пасиви банків-банкрутів, здійснює прямі виплати вкладникам, після чого проводять продаж активів з метою повернення власних витрат і погашення вимог банку-банкрута. Система визначає банк, який спроможний на певних умовах прийняти на себе активи і пасиви банку-банкруту з поверненням від системи понесених витрат.

Висновки і перспективи подальших розробок. Державне регулювання організації роботи з проблемними банками повинно містити у собі структурно-логічну композицію, яка складається із контролю за капіталізацією, роботою з «поганими» активами, проведення ефективного банківського нагляду, державної системи управління проблемними банками. Реформування санаційної системи повинно підвищити загальний рівень довіри вкладників до банківської системи; підвищити дієвість системи фінансової безпеки України через функціональне збалансування та ефективне взаємопоєднання пруденційного нагляду і регулювання, підтримка ліквідності банків з боку НБУ як кредитора останньої інстанції та систему гарантування вкладів фізичних осіб; сприяти мінімізації впливу негативних зовнішніх чинників на банківську систему, які можуть виникнути у майбутньому та підвищити її здатність протистояти системним ризикам; оптимізувати витрати ФГВФО,

пов'язані із виплатами вкладникам – фізичним особам у разі настання недоступності вкладів, розвантажити банківський нагляд НБУ шляхом звільнення його від виконання функцій з виведення неплатоспроможних банків; підвищити ефективність, оперативність та прозорість здійснення нагляду за проблемними банками та процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку банківських послуг.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків / Закон України від 24.07.2009 – № 1617-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MN012349.html.
2. Про банки і банківську діяльність / Закон України від 07.12.2000. – № 2121-III // Офіційний сайт ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Волосович С. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції / С. Волосович, В. Тринчук // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 8. – С. 28–34.
4. Іщенко О. В. Фінансування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: адаптація зарубіжного досвіду / О. В. Іщенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 7. – С. 47 – 52.
5. Мельников А. Г. Влияние системы страхования вкладов на рынок депозитов и поведение населения / А. Г. Мельников, А. А. Венедиктов // Деньги и кредит. – 2008. – № 2. – С. 24–32.
6. Міщенко В. І. Управління проблемними активами банків / В. І. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 43–54.
7. Огієнко В. І. Страхування вкладів як інструмент зміцнення банківської системи України / В. І. Огієнко // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 241–247.
8. Соколова О. Б. Гарантування вкладів та його вплив на фінансову стійкість комерційних банків / О. Б. Соколова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 53–57.
9. Шелудько Н. Система страхування вкладників в Україні: проблеми і перспективи / Н. Шелудько // Економіка України. – 2002. – № 8. – С. 20–26.
10. Natano M. Bridge Bank Schemes in the Asian Region: Past Experience and Perspectives / M. Natano // International Conference on Enhancing the Effectiveness of Deposit Insurance Operation, Hanoi March, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com/search?q=Bridge+Bank+Schemes+in+the+Asian+Region%3A+Past+Experience+and+Perspectives&sourceid=ie7&rls=com.microsoft:uk:IE-SearchBox&ie=&oe>.
11. Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks / Report of the Task Force on Dealing with Weak Banks // Basel Committee on Banking Supervision. – 2002. – March [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_0203a.pdf.
12. Weber A. The Reform on Financial Supervision and Regulation in Europe. Speech at the Institute of International and European Affairs, 2010. – Dublin. – 8 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bundesbankde/download/presse/reden/2010/20100310.weber_dublin.en.php#a3.2.
13. Базельські основні принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/VCP%20Core%20Principles_ukr%20.pdf.
14. Концепція Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та впровадження нового механізму роботи з поробленими банками / Рішення Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.04.2010. – 520 с.
15. Епифанов А. А. Страхование: [учеб. пособ.] / А. А. Епифанов, В. В. Коваленко – Сумы : Слобожанщина, 1997.– 96 с.

Прийнято до друку 15.12.2011